

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava
Sotsioloogia eriala

Mihkel Kruusmaa
Iseseisvalt elamise võimalikkus ja Iseseisva Elu liikumise põhimõtete rakendamine Eestis
liikumispuudega meeste kogemuste põhjal
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dagmar Narusson (MA)

Tartu 2016

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest pärinevad andmed on viidatud.

Mihkel Kruusmaa

01.06.2016

Abstract

The possibility of independent living and the application of Independent Living principles in Estonia, based on the experiences of men with reduced mobility

The aim of this Bachelor's thesis is to identify the thoughts of people with disabilities about the core elements of Independent Living movement and its applications in Estonia.

The theory of this report is based on the social model of disability, which is associated to the description of Independent Living movement. In addition, handling on this report is social inclusion as a core element of belonging to society. At last, handling on this report is the five fields of Independent Living movement, which is:

- Community participation;
- Human rights;
- Information of living in community
- Accessibility
- Housing, education and employment

In the practical part of this report, is analysed the experiences of Independent Living solutions by the qualitative methods.

Main findings of this report are about accessibility, which is partly not guaranteed by society in Estonia and is varied of physical environment, education and employment. Also is some problems about social care, in which the some of social services are not guaranteed by local authorities.

Sisukord

Abstract	3
Sissejuhatus	5
1 Ülevaade Iseseisva Elu valdkondadest	7
1.1. Erivajaduste käsitlemine	7
1.2. Iseseisva Elu liikumine	8
1.3. Sotsiaalne mudel piiratud liikumisvõimega inimeste käsitlemisel	9
1.4. Kaasatus	10
1.5. Kogukonnas osalemine ja kodanikuaktiivsus	11
1.6. Õiguskaitse ja inimõigused	11
1.7. Informeeritus kogukonnas elamise võimalustest	12
1.8. Ligipääsetavus	13
1.9. Elamine, õppimine ja töötamine	13
1.10. Probleemiseade	14
2. Metoodika	16
2.1. Uurimismeetod	16
2.2. Andmekogumise kirjeldus	16
2.3. Uurimuses osalejad	17
3. Tulemused	19
3.1. Kogukonnas osalemine ja kodanikuaktiivsus	19
3.2. Õiguskaitse ja inimõigused	21
3.3. Informeeritus kogukonnas elamise võimalustest	22
3.4. Ligipääsetavus	24
3.5. Elamine, õppimine ja töötamine	25
4. Arutelu	29
Kokkuvõte	31
Kasutatud allikad	32
Lisad:	36
Intervjuukava	36
Tabel 1 Kodeerimise skeem	37

Sissejuhatus

Oma elu jooksul läbib inimene erinevaid isiksusliku arengu seisukohalt olulisi etappe, mille üheks osaks on füüsiline ja majanduslik sõltumatus oma päritoluperekonnast teatud eluetapil. Paraku ei ole piiratud liikumisvõimega inimestel see ühiskonnas leiduvate füüsiliste ja muude keskkonnast tulenevate barjääride tõttu ilma kõrvalise sekkumiseta võimalik.

Erinevad uurimused (They still ..., 2014; Inclusive Communities ..., 2012) on näidanud, et inimesed, kellel on puue, on motiveeritud elama täisväärtuslike ühiskonnaliikmetena, saades osa nii haridus-, tööelust kui ka panustades ühiskondlikesse protsessidesse, olles igakülgset kaasatud ja koheldud võrdselt inimestega, kellel ei ole puuet.

Viimastel aastakümnetel on maailmas algatatud sotsiaalseid liikumisi ning välja töötatud programme nii kodanikualgatuslikus korras kui koostöös avaliku võimuga, mis soodustaksid sihtgrupi kaasamist.

Seega on käesoleva uurimuse eesmärgiks selgitada välja noorte piiratud liikumisvõimega meeste seisukohad iseseisva elu elamise ja ühiskonnas erinevates eluvaldkondades osalemise võimalikkuse kohta Eestis.

Noortele just sellepärast, kuna autori seisukohalt on just siis suurimad eelised alustada omaette elamist eraldi päritoluperekonnast.

Eestis on käesoleval ajal uuritud piiratud liikumisvõimega inimeste toimetulekut peamiselt küll sotsiaalhoolekandesüsteemi kontekstis (Soo, 2009), kuid sihtgrupi seisukohti ja valmisolekut iseseisvaks elukorralduseks lähtuvalt võimalikest kaasamise meetmetest Iseseisva Elu liikumise kontekstis käesoleva töö autori teada mõtestatud ei ole.

Kuna käesoleva uurimuse rõhk on inimese osalemisel ja kaasatusel ühiskonda, siis on antud töös kasutatud mittediskrimineerivat terminoloogiat, kus inimest vaadeldakse eraldi tema meditsiinilistest diagnoosidest (Snow, i.a).

Käesolevas töös vaadeldakse iseseisvalt elamise võimalikkust viies dimensioonis, milleks on:

- Kogukonnas osalemine ja kodanikuaktiivsus;
- Õiguskaitse ja inimõigused;
- Informeeritus kogukonnas elamise võimalustest;

- Ligipääsetavus;
- Elamine, õppimine ja töötamine

Antud valdkonnad on vaatluse alla võetud sellepärast, kuna rehabilitatsioonis käsitletakse neid inimese igapäevaelu juurde kuuluvatena (Community-based ..., 2010), laiendades neid Iseseisva Elu liikumisest lähtuvalt (Barnes, Mercer ja Shakespeare 1999: 145 – 148; Hasler 2003; Oliver, Sapey ja Thomas, 2012: 75 – 76), ja mis on ühtlasi ka indikaatoriteks, näitamaks kuivõrd inimesed ühiskonnas funktsioneerivad. Samuti kirjeldatakse sotsiaalset mudelit, mis toob hästi esile sotsiaalse keskkonna tähtsuse piiratud liikumisvõimega inimeste ühiskonda kaasatuse saavutamisel. Lisaks diskuteeritakse inimeste, kellel on puue, kohta kasutatavate mõistete käsitlemise ajas muutumise üle. Bakalaureusetöö kirjanduse ülevaates kirjeldatakse kaasamise mõistet, selle erinevaid aspekte, tähtsust ning seost Iseseisva Elu põhimõtetega. Lisaks esitatakse ülevaade Iseseisva Elu liikumise taustast. Töö uurimuse osas on ülevaade uurimismeetodi valikust, meetodi kirjeldusest, uurimuses osalejatest, uurimustulemustest ja analüüsist. Töö lõpeb arutelu ning kokkuvõttega.

1 Ülevaade Iseseisva Elu valdkondadest

1.1. Erivajaduste käsitleused

Oliver, Sapey ja Thomas (2012) toovad välja kolm piiratud liikumisvõimega inimeste olukorda kontseptualiseerivat käsitlust, milleks on: (1) mõiste tähendus inimese enda sotsiaalses kontekstis; (2) professionaalsed definitsioonid ja (3) personaalne tegelikkus, mis on käsitletud vähemate võimalustega inimeste endi poolt. Sotsiaalses kontekstis käsitletakse puudeid lähtuvalt kultuurikontekstis väljakujunenud normidest. Erinevatel ajajärgudel ja erinevates kultuurides kasutatakse erinevaid mõisteid inimeste kohta, kellel on puue. Mõistete ja sõnade kasutuamine räägib väga palju selle ühiskonna kohta, kus neid mõisteid kasutatakse. Oliver jt (2012) toovad teisena välja, et väga kõnekas on ka see, kuidas puuet kontseptualiseeritakse ühiskonnas, st kas tuginetakse puude meditsiinilisele käsitlusele või sotsiaalsele käsitlusele. Kolmanda aspektina pööratakse tähelepanu, kuidas piiratud liikumisvõimega inimeste puhul füüsiline keskkond on kohandatud ja kas keskkond võimaldab elada ning tegutseda olenemata inimese liikumise eripäradele.

Hiranandani (2005) toob välja, et mõistet „liikumispiirang“ saab käsitleda kontekstipõhiselt lähtuvalt sotsiaalsest, kultuurilisest, materialistlikust ja poliitilis-majanduslikust perspektiivist. Sotsiaalses perspektiivis saab liikumistakistusi vaadelda kui barjääre, mis lähtuvad sotsiaalsest kontekstist (Brzuz 1997, Hiranandani 2005 kaudu). Kultuurikontekstis peegeldavad suhtumist liikumistakistustesse tavad ja kombed (Edgerton 1985, Hiranandani 2005 kaudu). Materialistlikust aspektist lähtuvalt vaadeldakse liikumispiiranguid kui tootmisprotsessides (või ressursside loomises) osalemist takistavat omadust, mis võtab ära võimaluse osaleda võrdväärselt tööturul (Priestley 1999, Hiranandani 2005 kaudu). Poliitilis-majanduslikus perspektiivis on liikumistakistused seotud majanduslike institutsioonidega ja bürokraatlike organisatsioonidega (Hiranandani 2005). See tähendab, et piiratud liikumisvõimega inimesed on seotud bürokraatlike organisatsioonidega mõne kohaliku omavalitsuse poolt osutatava toetava sotsiaalteenuse kliendina. Seotus majanduslike institutsioonidega väljendub barjäärides tööturul.

ÜRO Puuetega Inimeste Õiguste konventsioonis käsitletakse mõistet „liikumispiirang“ kui ajas muutuvat mõistet, mis on sihtgrupi, suhtumise ja keskkonnatingimuste vastastikmõju tagajärjeks. Sellest tulenevalt on takistatud inimeste osalemine ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel (ÜRO Puuetega ...).

Käesolevas töös on olulisel kohal piiratud liikumisvõimega inimeste ühiskonnas osalemisega seotud teemad, mis on omakorda seotud sotsiaalse kontekstiga ja kaasatust võimaldavate keskkonnatingimustega. Seda seetõttu, et piiratud liikumisvõimega inimeste olukorra käsitlemine puude meditsiinilise käsitluse kontekstis on kaasaegses ühiskonnas osutunud vananenud lähenemiseks.

1.2. Iseseisva Elu liikumine

Iseseisvaks Eluks nimetatakse sotsiaalset liikumist, teenuste korraldust ja uurimismudelit (i.k. *Independent Living*). Käesolevas töös käsitletakse eelkõige Iseseisvat Elu kui sotsiaalse liikumisega seotud aspekte. Iseseisva elu kontseptsioon lubab valida piiratud liikumisvõimega inimestel elukeskkonnaks nende harjumuspärase kogukonna selle asemel, et sundida nad elama institutsioonides (Devlienger, Rush ja Pfeiffer, 2003: 19). Käesoleval juhul käsitletakse kogukonda kui ühiskondlikku ruumi, kus on väljaarendatud toetavad sotsiaalteenused, mis võimaldavad inimestel elada nende harjumispärasel elukeskkonnas. Institutsiooniks loetakse elukeskkonda, kus inimesed on ühiskonnast isoleeritud ja ei oma kontrolli enda elu üle (Common Guidelines ..., 2012: 11 – 25).

Iseseisva Elu liikumine, mis sai alguse 1960ndatel aastatel USAs, lähtub sihtgrupi koostööst poliitilise ning seadusandliku võimuga (Scotch, 1989: 380), eesmärgiga seista vastu piiratud liikumisvõimega inimeste stigmatiseerimisele, isoleerimisele ja sõltuvusele, mis oli omane piiratud liikumisvõimega inimeste sotsiaalsele identiteedile varem. Mainitud liikumine korraldas sotsiaalseid aktsioone, mille tulemusena mõjutati poliitilisi diskursuseid. 1970ndate aastate alguseks jõuti nn „Iseseisva Elu keskuste“ loomiseni, mis hakkasid sihtgrupile pakkuma toetavaid sotsiaalteenuseid just piiratud liikumisvõimega inimeste endi osalusel, eesmärgiga võimaldada inimestel osalemist ühiskonnas võrdväärselt liikumispiiranguteta inimestega. Lisaks USAle on Iseseisva Elu liikumine ajaloolises perspektiivis kanda kinnitanud ka Lääne-Euroopas, eelkõige Suurbritannias (Evans, 2003). Kaasajal on leitud, et Iseseisva Elu võimaluste laiendamine sõltub koostööst erinevate osapoolte vahel (Roulstone ja Hwang, 2015). Koostöö tagab süsteemi tõhusa toimimise nii riiklikul kui ka ühiskondlikul tasandil.

Eestisse jõudsid Iseseisva Elu liikumise ideed 1980ndate aastate lõpul, eesotsas Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidu loomisega 1989. aastal. Veidi hiljem, aastal 1993, loodi Eesti Puuetega Inimeste Koda, millest kujunes liikmesühinguid koondav

esindusorganisatsioon ja millest sai ühendav lüli piiratud liikumisvõimega inimeste ning riigi vahel. Meedias leidsid vastavad teemakäsitletused aset aga juba aastal 1986, mil linastus vähenenud liikumisvõimega inimeste igapäevaelu käsitlev dokumentaalfilm „Ratastoolitants“. 1990ndate aastate esimesel poolel olid meedias esindatud ka vähenenud liikumisvõimega inimeste elu-olu käsitlev saatesari „Võin ja suudan“ ning 2000ndatel „Puutepunkt“ koos saatesarja toetava ajakirjaga „Puutepunktid“. Sotsiaalkampaaniatest on ühiskondliku teadlikkuse suurendamiseks Eestis ellu kutsutud festival „Puude taga on inimene“ (Puude taga ...) ning loodud bränd „Erinevus rikastab“ (Erinevus rikastab ...). Samuti peaks ära mainima 2014. aasta sügisel toimunud üle Eestilise aktsiooni Töövõimereformi käesoleval kujul vastuvõtmise takistamiseks (Kaasik, Eilat jt, 2014). Seega ka Eestis on inimesed, kel on liikumispuue andnud mitmel viisil märku, et soovivad osaleda aktiivselt ühiskonnaelus ja oma elukorralduseks vajalike teenuste arendamisel ning osutamisel.

Kuna Iseseisva Elu liikumine seab esikohale piiratud liikumisvõimega inimeste sotsiaalsed aspektid, siis järgnev peatükk käsitleb piiratud liikumisvõimega inimeste sotsiaalset mudelit, rõhutamaks antud kontekstis sotsiaalsete parameetrite olulisust.

1.3. Sotsiaalne mudel piiratud liikumisvõimega inimeste käsitlemisel

Lähtuvalt Iseseisva Elu liikumisest, hakkasid vastavates organisatsioonides tegutsevad aktivistid juhtima tähelepanu puuete sotsiaalsetele aspektidele, vastukaaluks meditsiinilisele küljele ja ravile. Siit alates püüti iseloomustada inimesi, kellel on puue, läbi kogemuste, andes ülevaate, mida tähendab tegelikult elada sihtgruppi kuuluva inimesena. Ühiskonna informeerimise käigus pöörati tähelepanu, et inimeste, kellel on puuded, osalemine ühiskonnas on mõjutatud just füüsiliste keskkonnatingimuste ning sotsiaalsete ja materiaalsete tingimuste poolt (Barnes, Mercer ja Shakespeare, 1999: 27 – 31). ÜRO Puuetega Inimeste Õiguste konventsiooni järgi peavad piiratud liikumisvõimega inimesed saama realiseerida enda täielikku potentsiaali, saamaks korraldada oma elu vastavalt isiklikele soovidele ja tõekspidamistele (Why a ... i.a.). See tähendab, et ühiskondlikel institutsioonidel ei ole õigust käsitleda piiratud liikumisvõimega inimesi abivajajatena, vaid tuleks soodustada täielikku osalemist ja panustamist ühiskondlikusse arengusse (Why a ... i.a.). Siia võivad kuuluda näiteks sotsiaalne tegevusvabadus, kus inimene ei ole kohustatud sõltuma institutsionaalsetest piirangutest, või õigus omandada haridus, valida sobiv töökoht ja saada füüsilises keskkonnas piiranguteta liikuda ning tegutseda. Seega, sotsiaalse mudeli kohaselt ei tajuta erivajadusi mitte niivõrd inimesest lähtuvatest füüsilistest piirangutest, kuivõrd sotsiaalsetest barjääridest

ühiskondlikus kontekstis (Oliver ja Sapey, 2006). Sotsiaalne mudel seab esikohale inimese õiguse olla täisväärtuslik ühiskonnaliige.

Esmaseks sotsialiseerumist tagavaks komponendiks on kaasatus, mida käsitleb järgnev alapeatükk.

1.4. Kaasatus

Üheks olulisemaks komponendiks erivajadustega inimeste osalemiseks ühiskonnas on kaasatus. Kaasatuse puhul tuleb esmalt käsitleda sotsiaalset kaasatust ja selle ökoloogilist mudelit, mis toetavad kogukonnas osalemist ja põhinevad vastastikustel interpersonaalsetel suhetel (Simplican, Leader, Kosciulec ja Leahy, 2015). Sotsiaalne kaasatus tähistab olulist osa erivajadustega inimeste heaolus (Buntinx ja Schalock 2010, Simplican jt, 2015 kaudu), kuna laiendab inimeste suhtlusvõrgustikke ka väljapoole formaalset ringkonda, kelle moodustavad hooldav personal, lähedased või teised erivajadustega inimesed. Seega võimaldab kaasatuse käsitlus vaadelda erivajadusega isikut kui inimest, jättes kõrvale tema erivajaduse ja rõhutades tema sotsiaalset identiteeti ja õiguseid (Simplican jt: 19 – 20). Sotsiaalne kaasatus saab aset leida nii privaat- kui ka avalikus sfääris, milleks on vastavalt isiku elukeskkond ja juurdepääs avalikule ruumile – rajatised ning osalemine kogukonnas. Privaatsfäär tähendab inimese harjumuspärasest keskkonda, kuhu võib kuuluda perekond, sõbrad ja sugulased. Avaliku sfääri kujundab sotsiaalne tegevus – osalemine haridussüsteemis, tööturul ja vastav ligipääs nimetatud ressursidele. Siinjuures on alahinnatud suhtlemist erivajadusteta inimestega (Bates ja Davis 2004, Simplican jt 2015 kaudu), kuid samas peaks olema keskkonnatingimused erivajadustega inimese jaoks eelkõige turvalised (Hall, 2010; Milner ja Kelly 2009, Simplican jt 2015 kaudu). Sotsiaalse kaasatuse määra on vaadeldud nii läbi objektiivsete kui subjektiivsete hinnangute. Esimesel juhul loetakse olulisteks inimese kuuluvust sotsiaalsetesse võrgustikesse koos panusega aidata kaasa selle toimimisse, tajuda enda sotsiaalset rolli ja usaldust selle rolli täitmisele kogukonnas (Cobigo *et al* 2012, Simplican jt 2015 kaudu). Teisel juhul peetakse tähtsaks sotsiaalsete suhete kvaliteeti (McVilly, Stancliffe, Parmenter ja Burton-Smith 2006, Simplican jt 2015 kaudu). Samas on oht tõlgendada sotsiaalse kaasatuse sisu valesti, jättes kontseptsioonist välja kogukondliku mõõtme.

Lähtudes eelnevast võib seega öelda et kaasatuse tulemusena laieneb piiratud liikumisvõimega inimeste sotsiaalne võrgustik, mis pakub nii toetust kui ka arenguvõimalusi

(Hollander ja Wilken, 2015:173). Siin võiks ära mainida eelkõige võimalused mõtestatud tegevuse jaoks.

Kui kaasatuse moment piiratud liikumisvõimega inimeste ühiskonda integreerimisel on tagatud, siis järgnevas peatükis käsitletakse mõningad ühiskonnas osalemist soodustavad momendid.

1.5. Kogukonnas osalemine ja kodanikuaktiivsus

Kogukonnas osalemist defineeritakse kui kaasatust igapäevaelu situatsioonidesse või osalemist sotsiaalsetes tegevustes, mis on üks olulisemaid ilminguid inimese sotsiaalsete rollide omandamises ja nende tajumises (Law, Anaby, Imms, Teplicky ja Turner, 2015).

Kogukonda integreerimise teooria, lähtuvalt psühhosotsiaalse rehabilitatsiooni käsitlusest, hõlmab kõigi inimeste täielikku osalemist ühiskonnas. Kogukonda integreerimise saavutamise puhul on olulised sellised eluvaldkonnad nagu elamine, töötamine, haridus, tervislik seisund, sotsiaalsete rollide täitmine ja enesemääramine (Kaplan, i.a).

Teiseks kogukonnas osalemise käsitluseks on Kogukonnapõhine rehabilitatsioon, mille eesmärgiks on tegelemine huvigruppidega, tagamaks piiratud liikumisvõimega inimeste ning nende perekondade täisväärtuslik osalemine ühiskonnas (CBR Guidelines ..., 2010: 1).

Kuna ühiskonnas osalemine on reeglina reguleeritud õiguste ja kohustustega, siis järgnev peatükk käsitleb mõningaid piiratud liikumisvõimega inimestele suunatud õiguskaitsealaseid aspekte.

1.6. Õiguskaitse ja inimõigused

Inimõiguste põhine raamistik piiratud liikumisvõimega inimeste jaoks käsitleb rahvusvahelisi norme, mis kehtivad kindlas kontekstis ning on saavutatud läbi rahvusvaheliste inimõiguslaste instrumentide puudespetsiifilise tõlgendamise (Katsui ja Kumpuvuori, 2008).

Teiseks instrumendiks, mis seostub Iseseisva Elu liikumisega, on vähemate võimalustega inimeste õiguskaitse, mis toimub läbi huvikaitsemeetmete. Huvikaitse käesolevas kontekstis tähistab valdkondlike kodanikeühenduste sotsiaalpoliitilist tegevust, millega püütakse saavutada oma eesmärkide arvestamist ning rakendamist poliitilisel tasandil. Siia võivad kuuluda nii temaatiline võrgustikevaheline koostöö kui ka erinevad aktsioonid avalikkuse teavitamiseks piiratud liikumisvõimega inimeste olukorrast (Advocacy Toolkit ..., 3). Laiemas mõistes saab õiguskaitset käsitleda kui seadusandlikku raamistikku, mis võimaldab

vähemate võimalustega inimestel realiseerida õigust olla kaasatud ühiskondlikku ellu (Morris 2004: 428). Viimati käsitletud lähenemine on tihedas seoses heaoluriigi kontseptsiooniga Lääne-Euroopas, mille järelvalveks on loodud mitmeid rahvusvahelisi inimõiguste alaseid konventsioone, deklaratsioone ja muud seadusandlust (Oliver jt, 2012: 105 – 110).

Eelpool antud teema piires käsitletud teoreetilised raamistikud seob ühtseks tervikuks ÜRO Puuetega Inimeste Õiguste konventsioon, mille on ratifitseerinud ka Eesti Vabariik. Konventsiooniga liitunud riikidel lasub kohustus esitada ÜRO-le selle täitmisega seotud aruandeid, mida on tehtud ka lähtuvalt Eesti kontekstist (Implementation of ..., 2015).

Selleks, et piiratud liikumisvõimega inimesed saaksid võrdväärselt ülejäänud ühiskonnaliikmetega osaleda, on oluliseks aspektiks informatsiooni kättesaadavus ja selle organiseeritus. Samuti ka ligipääsetavus füüsilisele elukeskkonnale. Viimati mainitud valdkondi käsitletakse järgnevas alapeatükis.

1.7. Informeeritus kogukonnas elamise võimalustest

Informatsiooni käsitletakse Iseseisva Elu kontekstis kui praktilist teavet, mis kujuneb erinevate osapoolte koostöös ja on suunatud piiratud liikumisvõimega inimestele valikuvõimaluste pakkumisele nende igapäevaelu korraldamisel (Lachat, 1988: 29 – 31). Esitav teave koosneb peamiselt sihtgrupi vajadustele viitavate võimaluste kirjeldamisest ning samuti ka laiema avalikkuse informeerimisest erivajadustega seotud temaatikast teadlikkuse tõstmise eesmärgil.

Oliver, Sapey ja Thomas (2012: 75) järgi tähistab informatsioon tulemust, mis kujuneb läbi teoreetilise teabe praktilist mõtestatuse.

Informeeritus saab toimuda ühelt poolt läbi kogemusnõustamise ja –toetuse meetmete ning teiselt poolt on see tagatud läbi sihtotstarbelise ligipääsu kohastele infoallikatele.

Kogemusnõustamine on sarnase kogemusega inimeste vahel toimuv teadmiste- ja kogemuste vahetus ja/või nõustamine, mille käigus pakutakse kogemuslikku emotsionaalset-, sotsiaalset- ja/või praktilist tuge (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015).

Kogemusnõustamine koosneb informatiivsest, vastutuslikust ja vastastikulist kokkulepet hõlmavast komponendist (Mead, Hilton ja Curtis, 2002: 6).

Kaasajal käsitletakse informatsiooni ja ligipääsu sellele kui Internetis edastatavat teavet, mis peab olema juurdepääsetav (ÜRO Puuetega..., 2013: 13).

Seega laiendab informatsiooni kättesaadavus ja adekvaatsus erivajadustega inimeste valikuvõimalusi ühiskondlikus elus osalemiseks. Teiselt poolt on vastava infokanali olemasolu vajalik ühiskonna poolt pakutavate ressursside kontsentreerimiseks, mis võimaldab need optimaalselt tagada kõigi liikmete jaoks võrdselt. Kolmandaks eeldaks vastavalt organiseerumine ühiskonna poolt eelkõige tahet ning erinevuste väärtustamist täisväärtuslike ühiskonnaliikmetena.

1.8. Ligipääsetavus

Ligipääsetavus hõlmab endas nii juurdepääsetavust ehitistele ja hoonetele, ühistranspordile, teedele kui ka eluasemele ning töökohale (ÜRO Puuetega..., 2013). Ligipääsetavuse on seotud „universaalne disaini“ teemaga. Universaalne disain tähendab seda, et seoses inimese mobiilsusega kogu tema elua jooksul, peab inimest ümbritsev keskkond toetama tema iseseisvat toimetulekut (Hitch, Larkin, Watchorn, ja Ang 2012). Universaalset disaini hõlmavateks valdkondadeks on kommunikatsioon, liikumine, ühiskondlikud hooned ja korterelamud (Kõiki kaasava ..., i.a). Üheks näiteks universaalsest disainist Eestis on ligipääsetav ühistransport Tartus.

Viimasteks ühiskonnas osalemist eeldavateks valdkondadeks on sellised eneseteostusvõimalusi mitmekesistavad aspektid nagu elamine, õppimine ja töötamine. Neid käsitleb järgnev peatükk.

1.9. Elamine, õppimine ja töötamine

Käsitledes elamist (*Housing*), tähistab see elamispinda, võimaldamaks liikumistakistustega inimestel elada võimalikult minimaalse kõrvalabi vajadusega omaette elamispinnal (Barnes jt 1999).

Skandinaavias on kogukonnapõhist elamumajandust arendatud alates 1950ndatest aastatest, kus on välja kujundatud lokaalsed majutusüksused koos tugiteenuseid osutava personaliga (Ericsson 2002: 62 – 63). Suurbritannia vastav süsteem koosneb nn „kaitstud majutusest“ ja toetatud elamisest koos pakutavate meditsiiniliste- ja õendushooldusteenustega. „Kaitstud majutus“ on spetsiaalselt kohandatud elamuüksus, mida on võimalik kas osta või rentida. Mainitud variandi puhul on inimesele eraldatud isiklik korter koos 24-tunnise järelevalve ja valikuvõimalustega sotsiaalseteks tegevusteks (Help the ... i.a.). Toetatud elamine koos

koduteenustega on elamispinna tüüp, kus on tagatud vajaduspõhine järelevalve ja on suunatud õendusabi vajavatele elanikele. Samas saavad kliendid osaleda ka kogukonnapõhistes sotsiaalsetes tegevustes (Help the ... i.a.).

Iseseisva elu korraldamisel on eluaseme olemasolu kõrval oluline isikliku abistaja teenus, mille eesmärk on puudega inimese abistamine igapäevastes füüsilistes tegevustes, toetades seeläbi tema võimalikult iseseisvat toimetulekut osalemise suurendamisega ühiskonnaelu erinevates valdkondades (EV Sotsiaalministeerium).

ÜRO Puuetega Inimeste Õiguste konventsiooni järgi peab kõrvalabi vajadusest olenemata võimaldatama ligipääs üldharidussüsteemile pakkudes selleks kohaseid tugimeetmeid (ÜRO Puuetega ...). Järelikult selleks, et piiratud liikumisvõimega inimesed saaksid võrdväärselt teiste ühiskonnaliikmetega haridussüsteemis osaleda, on vaja arendada kohaseid tugimeetmeid. Põhjus, miks peaksid ka piiratud liikumisvõimega inimesed saama osaleda peavoolu haridussüsteemis, on panuses kvalifitseeritud tööjõusse, mis omakorda hõlbustab maksulaekumist riigikassasse.

Piiratud liikumisvõimega inimeste osalemine tööhõives on takistatud mitmetel põhjustel, nt diskrimineerimise tõttu töökohal. Teiseks takistuseks hõives osalemisel on peetud infrastruktuuri mittevastavust liikumistakistustega inimeste vajadustele. Viimaks on esile tõstetud ka majanduslike stiimulite kesisust ühelt poolt piiratud liikumisvõimega inimeste töötamise- ja teiselt poolt tööandjate toetamiseks inimeste tööle võtmisel (Barnes jt 1999). Viimati käsitletud temaatikat on hiljuti vaadeldud ka lähtuvalt Eesti kontekstist (Masso, Veldre, Amos, Tammiku ja Partei 2015), kuhu ka käesoleva töö autor andis oma tagasihoidliku praktilise panuse.

Eestis on haridussüsteemist tööle siirdumist käsitletud alles hiljuti (Haaristo, Masso ja Veldre 2016: 96) ja leitud peamiste takistustena indiviidiga seotud-, sotsiaalsete ja lähisuhtevõrgustikega seotud- ja ühiskondlike ning majanduslike teguritega kitsaskohad.

1.10. Probleemiseade

Lähtudes kirjanduse ülevaatest, põhineb järgnev uurimustöö osa puude sotsiaalse mudeli käsitlusel ja Iseseisva Elu liikumisel ning selle elementidega.

Antud teemat on vaja uurida sellepärast, kuna siiani on inimeste, kellel on puued, osalemist Eesti kontekstis vaadeldud peasjalikult institutsionaalsest poolest – s.t milliseid tugisüsteeme

on või ei ole riiklikul tasandil loodud, hõlbustamaks sihtgrupi osalemisvõimalusi ühiskondlikus elus. Samas on äärmiselt oluline välja selgitada ka sihtgrupi ootused, et oleks võimalik tõhustada olemasolevaid või luua mitmekesisemaid ja osalemist tagavaid meetmeid. Samuti on oluliseks aspektiks sihtgrupi enda vaade, näitamaks kui võrd kaasatud ollakse ning kuidas on tagatud piiratud liikumisvõimega inimeste jaoks inimõigused ja andmaks mõtteainet, mida saaks ühiskond selle tagamiseks ära teha.

2. Metoodika

Käesolev uurimus on suunatud Iseseisva Elu põhimõtete mõtestamisele Eesti kontekstis, näitamaks kuidas tajuvad piiratud liikumisvõimega inimesed Iseseisva Elu liikumise põhimõtete realiseerumisvõimalusi.

Seega on käesoleva uurimuse eesmärgiks selgitada välja noorte piiratud liikumisvõimega meeste seisukohad iseseisva elu elamise ja ühiskonnas erinevates eluvaldkondades osalemise võimalikkuse kohta Eestis.

Eelpoolkirjeldatud seisukohtade identifitseerimiseks lähtuvalt uurimuse eesmärgist esitatakse kaks uurimisküsimust, milleks on:

- Millisena tajuvad liikumispuuetega mehed oma võimalusi ühiskonnas osalemiseks?
- Millised on liikumispuuetega inimeste kogemused Iseseisva Elu põhimõtete rakendamisest Eestis?

2.1. Uurimismeetod

Kvalitatiivsetes uuringutes uuritakse nähtusi nende loomulikus keskkonnas ning püütakse ilminguid mõtestada või tõlgendada nende tähenduste kaudu, mida inimesed neile annavad (Denzin 2000, Laherand 2008 kaudu). Seega, toetudes käesoleva uurimuse empiirilisele materjalile, püütakse leida tähendusi liikumistakistustega inimeste kogemustele seoses Iseseisva Elu liikumise põhimõtete rakendamisega Eestis.

Valitud meetodi praktilise kasutamise eelduseks on mõne kohase andmekogumismeetodi kasutamine, milleks käesolevas töös on valitud poolstruktureeritud intervjuu, kuna see võimaldab kasutada nii intervjuukava kui ka muuta intervjuu läbiviimisel küsimuste järjekorda, juhul kui vastaja suundub oma jutuga teemadele mida oli plaanis käsitleda (Kalmus jt 2015).

Andmete analüüsil kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi, mis võimaldab keskenduda tekstis sisalduvatele olulistele tähendustele (Kalmus, Masso ja Linno 2015).

2.2. Andmekogumise kirjeldus

Andmekogumist alustasin temaatilise intervjuukava koostamisega, milles lähtusin töö teoreetilises osas käsitletud teemapüstitustest. Seejärel alustasin uurimuses osalejate otsimist

temaatiliste Interneti-postilistide kaudu, kelle hulgast valisin välja neli vastajat – kokku laekus tagasiside üheksalt sihtgruppi kuuluvalt inimeselt.

Osalejad valisin lähtuvalt sotsiaaldemograafilistest andmetest (vanus), mida osad tagasisidestanud inimesed avaldasid. Lähtuvalt uurimuse eesmärgist, olid osalejate valiku kriteeriumiteks nooremapoolseid piiratud liikumisvõimega inimesed, kuna vastaval eagrupil võiks olla rohkem potentsiaali iseseisva elukorralduse sisseadmiseks lähtuvalt riigi poolt pakutavatest tugimeetmetest. Osalejate vanusevahemik hõlmas 27 – 32 eluaastat.

Intervjuude läbiviimine toimus märtsis. Intervjuude salvestamiseks kasutasin diktofoni. Intervjuude kestvus varieerus 30 minutist 56 minutini ja need toimusid kolmel juhul ühe Eesti kõrgkooli ühiselamus ning ühel juhul kohvikus.

Andmekogumise järgselt transkribeerisin saadud info ja analüüsisin vastavalt kvalitatiivse metodoloogia eripäradele. Täpsemalt, peale transkribeerimist kodeeriti olemasolev tekst küsimuste lõikes selliselt, et leiti andmetes esinev keskne idee, mille alusel moodustati koodid (Mayring 2014: 51 – 52). Kodeerimise tulemusena moodustati kategooriad, mis laiendasid tekstipõhiselt eelnevalt konstrueeritud koode, millest omakorda moodustati autoripoolne kokkuvõte (Tabel 1). Viimati mainitud tekstilise ühiku alusel koostati käesoleva töö analüüsipeatükk. Transkriptsioonid telliti tõlkebüroolt.

2.3. Uurimuses osalejad

Uurimuses osalejateks valisin kõrgharidusastmes õppivad ja/või töötavad inimesed (meesterahvad), kes olid rohkem või vähem kokku puutunud antud töös käsitletava temaatikaga. Kuna osalejaid otsides seadsin omale eesmärgiks käsitleda noorte kogemusi, siis otsustasin uurida, kuidas näevad noored liikumistakistustega mehed võimalusi iseseisvalt elamise alustamiseks. Päritolult oli nii linnas elavaid kui ka maapiirkondadest pärit inimesi, mis võimaldas võrdlevalt tõlgendada andmeid nii linna- kui ka maapiirkondades valitsevast olukorrast käesoleva uurimuse kontekstis. Füüsilise toimetuleku poolest oli enamasti tegemist toetavaid sotsiaalteenuseid kasutavate inimestega ja ratastoolikasutajate või kergema liikumistakistusega inimestega. Samas ühe vastaja puhul ei selgunud intervjuust, kuivõrd sõltuv ta toetavatest sotsiaalteenustest on, mis ei olnud ka käesoleva autori seisukohalt olulise tähtsusega, kuna töö autori seisukohalt on tegemist võrdlemisi isikliku küsimusega.

Kuna Eesti piiratud liikumisvõimega inimeste kogukond on suhteliselt väike, s.t kõik teavad kõiki, siis selguski, et enamus osalejaid olid omavahel tuttavad inimesed. Samas uurimuse

läbiviimise seisukohalt ei tekitanud tutvuste olemasolu probleeme. Pigem olid vastajad võrdlemisi vabad ning avaldasid seisukohti, mida võõrale poleks ehk kohe öeldud. Peamise põhjusena võib siin välja tuua eeldatavalt sarnase (elu)kogemusega intervjuueriva isiku.

3. Tulemused

Analüüsis esitatakse tulemused lähtudes uurimisküsimustest ja nendest pärinevatest teemadest Käesolevas peatükis esitatavad analüüsi tulemused järgivad teoreetilises osas käsitletud peatükke 1.5 – 1.8. Uuritavate anonüümsuse tagamiseks kasutatakse järgnevas tulemuste analüüsis osalejate nimede asemel sümboleid I1...I4 ja väljajäetud tekstiosad on piiritletud märgendiga /.../.

3.1. Kogukonnas osalemine ja kodanikuaktiivsus

See teemablokk sisaldas ülevaadet valdkondadest, mis käsitlesid piiratud liikumisvõimega inimeste osalemisvõimalusi ühiskondlikus elus. Käesolevas osas antakse ülevaade inimeste, kellel on puuded, osalusvõimalustest ühiskondlikus elus.

Uuringus tuli välja kolm põhjust, miks ühiskonnas osalemine on inimestel raskendatud – suhtlusringkond, toetavad sotsiaalteenused ja ligipääsetavus avalikule ruumile, samuti ka õigusloomega seotud aspektid. Täpsustusena suhtlusringkonna kohta, tuli välja et see takistab sihtgrupi osalemist ühiskonnas, kuna inimgrupp, kellega suheldakse võib olla liiga homogeenne, mistõttu inimesel võivad välja kujuneda piiratud suhtlemisoskused lähtuvalt puudekesksest sõprus- ja tutvusringkonnast. Käesoleva töö autori arvates võtab ühe vastaja arvamus kokku osalemise temaatika põhiidee: „*Oled valmis proovima uusi asju ja vahel ka riske võtma, et hakkama saada [I1]*“. Ehk, et inimese iseseisvus algab temast endast. Kui inimene on ise valmis enda elu eest vastutust võtma, siis avanevad ka võimalused, kuidas ennast ise edasi aidata.

Üheks oluliseks takistuseks peeti ligipääsetavust füüsilisele keskkonnale. Ligipääsetavus hoonetele ja erinevatele paikadele avalikus ruumis varieerub regiooniti: „*Näiteks ma olen Lõuna-Eestist pärit ja seal on ühiskonnas palju raskem osaleda kui siin (Tallinnas – toim). Siin on enamus kultuurisündmustele, üritustele ja pidudele ligipääs olemas. Lõuna-Eestis on palju keerulisem nende asjadega [I3]*“. Seega on tõmbekeskustes ligipääsetavus paremini tagatud kui ääremaadel. Lisaks vabaaja sisustamisega seotud avalikele hoonetele, toodi välja ka igapäeva eluliselt olulised avalikus kasutuses olevad hooned, millele juurdepääsemisega on probleeme: „*/.../ Haigla, polikliinikusse ei saa – peab trepitõstukiga minema. /.../ Töötukassa ma ei saa, üks oli ülikitsas minu meelest [I3]*.“

„*Ülikoolides ja haridusasutustes järjest parem. Samas on uusi büroohooneid ja korterelamuid, kus pole tagatud [I2]*“, millele lisati ka regionaalsed erinevused, kus olukord

ei pruugi samaväärne olla: „*Poodidesse ma seal (Tõrvas – toim) saan. /.../ Bussijaama ma saan. Kinno.. Kinomaja, sinna nagu jälle väga ei saa. Peaaegu, ühe inimese abiga [13]*“. Siin eristati selgelt haridusasutusi avalikus kasutuses olevatest hoonetest, kus sageli ei ole ligipääsetavus tagatud.

Tähtsaks peeti sotsiaalsete võrgustike laiendamist, st suhted teiste inimestega väljaspool peret, sh suhted õpingu- ja töökaaslastega. Kui inimesel on rohkem kontakte teiste inimestega, siis tagab see paremad osalemisvõimalused: „*Et oleks võrgustik väljaspool perekonda ja lisaks puudega inimestele ka puudeta inimeste hulgas [12]*“. Antud aspekt on oluline eelkõige seetõttu, et aitab kaasa erinevustega arvestamisel ühiskonnas. Kui piiratud liikumisvõimega inimene on varajasesst lapsepõlvest ühiskonda kaasatud – käib lasteaias koos puueteta eakaaslastega, - õpib koolis tavaprogrammi alusel –, siis vähendab see diferentseeritust ja seeläbi toimub integreerumine ühiskonda efektiivsemalt. Käsitatud aspekti uuritakse Euroopas vastavas Puudelaste Ekspertide Akadeemilise Võrgustiku (ANED) poolt, mis on välja töötanud metoodika mõõtmaks muuhulgas piiratud liikumisvõimalustega inimeste osalust ühiskonnas (ANED ...i.a.).

Lisaks inimesest lähtuvatele takistustele, saab ka välja tuua ühiskonna ja sotsiaalsüsteemi poolseid takistusi. Inimesed, kellel on puue, vajavad võrdväärseks osalemiseks toetavaid sotsiaalteenuseid nagu Isikliku Abistaja- ja Eluruumi kohandamise teenused.

Käsitledes isikliku abistaja teenust, on: toetavate sotsiaalteenuste kättesaadavus on regiooni erinev: „*/.../et meil on küll välja töötatud sotsiaalteenused nagu näiteks isikliku abistaja teenus /.../, see teenuse maht näiteks Tallinnas on väga väike [14]*“. Inimesed tunnevad ebavõrdsust ja tajuvad, et erinevates piirkondades ei ole võimalik samaväärselt osaleda ühiskonnas, sest puuduvad toetavad sotsiaalteenused. Sarnaselt ligipääsetavusega, on toetavate sotsiaalteenuste kättesaadavus siin jällegi diferentseeritud sõltuvalt tõmbekeskustest ja ääremaadest. Kui Tallinnas, Tartus ja miks mitte ka Pärnus on teenus kohaliku omavalitsuse poolt ette nähtud, siis näiteks Jõgeval, Tõrvas või Otepääl võib selles osas puuduseid leida.

Osaluse teema juures oli oluliseks aspektiks kaaskodanike teadlikkus ja valmisolek suhelda ning inimeste hoiakud ja käitumine nt tänaval või mujal avalikus ruumis. „*Hästi palju on inimesi, kes on mind märganud, aga ei ole rääkima julgenud tulla [13]*“. Kuna inimesed, kellel on puue, ei ole tänavapildis igapäevaselt nähtavad, siis ei kiputa nendega ka avatult

suhtlema. Ja kui inimene, kellel on puue liigub tänaval, siis ta tajub seda kas selliselt, et teda püütakse aidata ka siis kui ta seda tegelikult ei vaja või kõnnitakse temast lihtsalt mööda, kui ratastoolis inimene on tänaval tooliga ümber kukkunud.

Lisaks toodi osalemist takistava põhjusena välja probleemid sotsiaalpoliitikas ja puudused seadusandluses. Uurimuses osalejad tõid välja oma seisukoha, et Eestis noored, kellel on puue, pereloomiseks võimalust ei näe. „/.../perekonnamiseks ma võimalust ei näe, sest Eestis saab perekonnast põhiabistaja ja abikaasast-lastest traditsiooniliselt hooldaja ehk riigi eeldus perekonna abile ületab mõistlikkuse määra ja hakkab ahistama perekonda, mis on aga mulle vastuvõetamatu [12]“. Ühelt poolt ÜRO Puuetega inimeste õiguste konventsioon toob välja pere loomise kui inimõiguse ja ühe ühiskonnas osalemise viisi, kuid teiselt poolt Eesti oma sotsiaalpoliitika paneb inimesi tegema valikuid pere mitteloomise poolt ja selleläbi kahandab inimeste osalemist kogukonnas, ühiskonnas. Seega on seadusandluses, eelkõige Sotsiaalhoolekandeseaduses, ühelt poolt on sätestatud riigipoolne abi kohalike omavalitsuste poolt pakutavate toetavate sotsiaalteenuste näol, kuid teiselt poolt on sätestatud pereliikmete hoolduskohustus lähtuvalt perekonnaseadusest. Antud teema kokkuvõtteks võiks öelda, et sotsiaalpoliitilised meetmed peaksid riiklikul tasandil toetama vastavaid inimõiguseid tagavaid regulatsioone. Seega võiks Eesti kontekstis olla üheks võimalikuks lahenduseks kohaliku seadusandluse vastavusse viimine regulatsioonidega, millega liitudes on Eesti nende täitmise eest vastutuse võtnud.

Kogukonnas osalemine sõltub sellest, kuivõrd toimiv on õiguskaitse, mida käsitleb järgnev alapeatükk.

3.2. Õiguskaitse ja inimõigused

Käesolevas teemablokis on ülevaade, kuivõrd on Eestis kaitstud inimõigused ja kuidas on sihtgrupp ühiskonda kaasatud ning mil määral riigi meetmed toetavad kaasamist.

Uuringust tuli välja, et osalejad kogevad, et nende õigused ei ole Eestis kaitstud. Nimetati järgmisi inimesest endast lähtuvaid tegureid – ei julgeta pöörduda kohtusse või Kohalikku Omavalitsusse: „*Puuetega inimestel endil on ka see valmidus kohtusse minna või oma õiguste eest seista üsna madal /.../. Omavalitsuses kardetakse raha juurde küsida, /.../ [11]*“. Põhjuseks on siinkohal enamasti liigne bürokraatia, mistõttu inimene jätab sageli teda aidata saavatesse institutsioonidesse pöördumata. Samuti võib olla põhjuseks ka ebapiisav sissetulek oma õiguste kaitseks kohtusse pöördumisel.

Teiselt poolt rõhutati järelevalve puudumist inimõiguslaste dokumentide täitmisel. Täpsemalt ei ole Eesti raporteerinud ÜRO'd, kuidas on tagatud puuetega inimeste õiguste konventsiooniga sätestatud õigused ja kohustused kohalikus kontekstis: „*Riigi suhtumisest puudega inimeste inimõigustesse ja puudega inimestesse räägib ilmekalt see, et alates 2012. aastast, kui jõustus ÜRO Puuetega Inimeste konventsioon, ei ole ikka veel loodud sõltumatut komiteed ning aruannet konventsiooni täitmise kohta ei näidatud puuetega inimeste esindusorganisatsioonidele [12]*“. Ehk et puudub ülevaade, kuidas on ÜRO konventsioonist tulenevad õigused ja kohustused tagatud. Samas, nüüdseks on juba ilmunud aruanne ka Konventsiooni täitmise kohta Eestis, mis on ka vastavas teooriapeatükis viidatud.

Ühiskonnast lähtuvate hoiakute osas leiti, et neid saab eelkõige inimene ise kujundada, olles aktiivne kaasa rääkima teda puudutavates küsimustes: „*Pead olema valmis nendega (riiklike institutsioonidega – toim) asju arutama, pakkuma lahendusi ning seejuures kogu aeg rahulikult jääma, et suhteid täitsa ära ei rikuks [11]*“. Lisaks tavaliste inimeste suhtumisele kujundavad hoiakuid inimestesse, kellel on puue, sageli ka erinevad ametnikud. Kulude kokkuhoiu mõttes võivad ametnikud vahel ka keelduda ühiskonnas osalemist tagava abi osutamisest: „*.../ametnik või tööandja ei arvagi, et inimene on millekski suuteline või sisendab inimesele, et kas on ikka vaja nii palju toimetada, kalliks läheb [12]*“.

Kui osalemine ühiskonnas on tagatud ning toetatud õigussüsteemi poolt, siis järgmiseks aspektiks on informatsioon saadaolevatest võimalustest. Informeeritust kogukonnas elamisest käsitleb alljärgnev alapeatükk.

3.3. Informeeritus kogukonnas elamise võimalustest

Inimeste teadlikkus ja informeeritus on oma elu üle vastutuse võtmisel, oma elu korraldamise ning kogukonnas osalemise puhul ühed peamised tegurid. Käesolev alapeatükk käsitleb informatsiooni kättesaadavust kogukonnas elamise võimalustest ja vastavasisulise nõustamissüsteemi korraldust ning ligipääsetavust füüsilisele keskkonnale ja avalikele teenustele.

Uuringust selgus, et inimesed eristavad ühelt poolt inimese õiguseid käsitlevat informatsiooni ja teiselt poolt ühiskonnas osalemist hõlbustavat informatsiooni. Õiguseid käsitleva informatsiooni puhul tõdeti, et inimesed jäetakse sageli teadmatusse neid puudutava õiguslase informatsiooni – seadusemuudatused, teenuste osutamise korra muudatuses – kättesaadavuses. Nt „*Kuidas saab olla teadlikkus suur, kui töövõimereformis nt*

abivahendimäärus võeti vastu 21.12 (kohe olid jõulupühad), avaldati riigiteatajas 29.12 ja jõustus 1.01.2016. Kes ja kuidas oleks pidanud jõudma teavitada, lugeda? Kuidas saab olla teadlikkus suur, kui Töötukassasse 11.01 helistadeski öeldakse, et teenus on kehtinud alles 11 päeva, me ei tea. tehke taotlus ja vaadake, kas rahuldatakse? [12]“. Esitatud näide tõendab ilmselgelt, kuidas sihtgrupp jäetakse ilma teabest, mis võimaldaks neil taotleda vajalikku abivahendit, osaleda tööhõives ning seega võib seda käsitleda informatsioonina kogukonnas osalemise võimalustest.

Käsitledes informatsiooni kättesaadavust haridussüsteemi ja tööhõive kontekstis, leiti samuti probleeme: *„Aga seda ma ei tea, kuidas gümnaasiumites ja põhikoolides on olukord. /.../ Põhikooli ja gümnaasiumi osas on kindlasti olukord raske, isegi väga raske Eesti kontekstis [13]*“, kui ka tööturul: *„Töötamisega ma pole küll näinud, et kuskil mõne ettevõtte kodulehekülgede peal oleks eraldi mingi sektsioon „Puudega inimestel töövõimalused“ või nupuke puudega inimeste töövõimaluste kohta informatsiooni [13]*“. Seega ei leia inimesed haridus- ning tööasutuste kohta teavet, kuna inimeste kogemuste põhjal on antud info puudulik.

Rääkides inimese hobidega tegelemisest, leiti samuti probleeme vastavasisulise informatsiooni kättesaadavuses: *„Hobidega tegelemise võimalused – no ma ei tea. Minu meelest on täiesti puudulikud. Tallinnas jällegi natukene midagi teha, aga ma ei kujuta ette, mis hobiga ma Lõuna-Eestis tegeleda saaksin. See hobi peaks vist kodune olema jällegi.[13]*“. Siit selgub jällegi, et olulised valdkonnad informatsiooni kättesaadavuses, mis toetaksid ühiskonnas osalemist, on regionaalsel tasandil diferentseeritud.

Järgnev osa informatsiooni kättesaadavusega seotud temaatikast käsitleb kogemusnõustamise kohta sotsiaalsüsteemis ja kanaleid, mille kaudu oleks sihtgrupil võimalik teavet hankida.

Nõustamise korraldusest leiti samuti, et see võib olla puudulik pädevate töötajate osas: *„Rohkem oleks neid kogemusnõustajad vaja, kes oskaksid teadvustada ja juhendada teisi puudega inimesi üleüldse. Praegu need tava sotsiaaltöötajad, nad ei pea minu arust erivajadusega inimeste elust mitte midagi [13]*“. Samuti nenditi probleemide puudumist info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate kasutusvõimaluste poolest ning sihtgrupipõhiste organisatsioonide olemasolu poolest: *„Tegelikult ma arvan, et see nõustamine võiks muidugi selles mõttes kohalike omavalitsuste lõikes olla paremini korraldatud, aga ma arvan, et üldiselt sellega ei ole samuti probleeme. Jällegi on internet, eksole. Saab puuetega inimeste*

organisatsioonidest küsida [I4]“. Seega on ühelt poolt nõustamissüsteemis vajakajäämisi kvalifitseeritud tööjõu osas kuid samaaegselt on inimesi, kellel on puuded, puudutav informatsioon võimalik kätte saada ka sihtgrupipõhistelt organisatsioonidelt.

3.4. Ligipääsetavus

Ligipääsetavuse teema tuli kõigist intervjuudest ja erinevates variatsioonides kõige enam esile, mis näitab selle elemendi olulisust võrdsete võimaluste tagamisel. Käesolevas osas eristatakse ligipääsetavust füüsilisele keskkonnale varem mainitud avalikest teenustest, hobidest, haridussüsteemist ja tööhõivest

Ligipääsetavuse puhul on olulised järgmised ligipääsetavuse valdkonnad: (1) eluruumidele, (2) tehnilistele abivahenditele, (3) transpordile ja (4) füüsilisele keskkonnale.

Rääkides elukohast, siis leiti selle kättesaadavusega seotud probleemideks eluruumi maksumus ja kohandused. Sobivate eluruumide leidmisel toodi välja nii puudulik seadusandlus: *„Kehtiva praktika järgi puudub isegi õigus kohandustele, kuna on juhtumeid kus inimene ise on valmis ostma kaldtee või KOV on valmis seda kompenseerima, kuid korteriühistu oma otsusega keelab [I2]*“, kui ka tõdemus, et kinnisvaraturult ei ole võimalik vastavalt ligipääsetavaid elamispindasid leida ja/või neid tuleb hakata omakorda kohandama: *„Kui soovisid rahakotile 80 000 eurot, siis oli ikka mingi.. peaaegu sobis, aga ikka pidid vanne välja lõhkuma ja uksepakke madalamaks tegema [I1]*“. Elamispindade kohandatavuse juures tuleb arvestada nii korteriühistute suhtumisega kui ka asjaoluga, et võimalikud kohandused võivad nii maksumuselt kui ka mastaabilt olla üpriski suured.

Käsitledes tehnilisi abivahendeid, leiti probleemideks olevat nende kohandamine vastavalt kliendi vajadustele ja mõnevõrra ka maksumus. Abivahendite kättesaadavusega seoses toodi puudustena välja abivahendi kohandamine vastavalt kliendi vajadustele: *„Saad mingi basic asja /.../. Minu jaoks on elektriratastool, mis tehasest tuleb nagu toorik, mille peale üldse ehitama hakata*“ ja kliendi omaosalus abivahendi soetamisel: *„See sõltub kahjuks inimese enda suutlikkusest. Kas ta suudab näiteks oma osalust maksta, kas kohalik omavalitsus suudab teda toetada [I4]*“. Järelikult pole probleemiks mitte niivõrd abivahendi hind, kuivõrd selle kohandamine ja hind vastavalt kliendi vajadustele.

Transpordist rääkides, eristati sotsiaaltranspordi ühistranspordist. Kõnesoleva teema puhul tuleb juttu sotsiaaltranspordi korraldusest, ühistranspordi kättesaadavusega seotud takistustest ja infotehnoloogiliste lahenduste juurutamisest sotsiaaltranspordi korralduses.

Sotsiaaltranspordi puhul on peamiseks teemaks kasutamisevõimaluse regionaalsed erinevused. Nt toodi välja, et „*Väiksemates valdades puudulik, ei saa kas soovitud ajal, nt öösel, õhtuti peale tööaega, pole pakkujaid. Suuremates linnades paindumatu, nt Tallinnas 4 edasi-tagasi sõitu kalendrikuus, 12 tundi peab ette tellima, bussimahud peavad olema täis.* [12]“.

Ühistranspordile ligipääsetavuse kirjeldamisel toodi välja, et see sõltub majanduslikust kasutegurist – mõned liinid on isegi suletud: „*Vahepeal SEBEga oli ju, et helistad kolm päeva ette ja saad SEBEga Lõuna-Eestisse. Nüüd SEBE ei ole enam Lõuna-Eesti liinilubasid ja siis Lõuna-Eestisse ei saagi selle bussiga.* [13]“.

Üks idee, mis tuli esile intervjuu lisaküsimusest, oli info ja kommunikatsioonitehnoloogiliste vahendite rakendamine sotsiaaltranspordi korraldamises: „*Eesti on väga tuntud start-up'ide maa, aga kuidagi see know-how ja teadmised ei jõua sinna, et sotsiaalseid probleeme lahendada. /.../ Kui tuua sisse see sotsiaaltransport näiteks. On ju igasugused auto mingid jagamised: Uber, Taxify, you name it või Wisemile'i sarnane, et kõik autod oleksid pidevalt kasutuses.* [11]“.

Antud teemakäsitlustest tuli esile ühelt poolt sotsiaaltranspordi paindumus ning teiselt poolt ligipääsetava ühistranspordi sõltumine majanduslikest aspektidest. Lahendustest sotsiaaltranspordi paindlikumaks muutmiseks esitati info- ja kommunikatsioonitehnoloogiliste süsteemide juurutamine sotsiaaltranspordi korraldamises.

Järgmisena tulevad vaatluse alla kolm fundamentaalset valdkonda, läbi mille saab inimene ennast teostada.

3.5. Elamine, õppimine ja töötamine

Viimane teemablokk käsitles igapäevase elukorraldusega ning majandusliku sõltumatus tagamisega individuaalsel tasandil seotud tugisüsteemide ja eluvaldkondadega seotud hoiakuid, milleks on elamine, õppimine, ning töötamine.

Olulised teemad elamise valdkonnas on isikliku abistaja teenuse kättesaadavus ja eluruumi, kodu kohandamine.

Rääkides isikliku abistaja teenuse kättesaadavusest, peeti oluliseks käsitleda teenuse mahtu, sobiva tööjõu leidmist ja teenuse korraldust, s.h ka teenuse osutamise paindlikkust.

Üldiselt leiti, et põhilisteks probleemideks on teenuse (Isikliku Abistaja Teenus – toim) osutamise paindlikkus, kus kättesaadavus võib olla regionaalselt erinev: „*Tartus on väga hea minu arvates, Osades valdades puudub üldse [I2]*“ ja osutamine teadmatuse tõttu puudulik: „*Kui ta läks teenust küsima, siis küsiti kõigepealt, mida sa küsid. Seaduses oli kirjas, aga ei teatud, et selline asi üldse olemaski on. [I3]*“. Samuti leiti puuduseks ka kvalifitseeritud töötajate leidmist madala palga tõttu: „*Isegi siis, kui on teenus loodud, siis pole inimest väljastpoolt perekonda või tutvusringkonda väga võtta. [I3]*“. Mainitud probleemi lahendamiseks pakuti välja koolitussüsteemi loomist, mis võiks olla suunatud Isiklikke Abistajate koolitamiseks: „... *Isiklikke abistajaid väga ei ole ju. Ma ei teagi, kas isiklikku abistajat peaks siis koolitama hakkama või. [I3]*“. Samas leiti teiselt poolt, et Isikliku Abistaja teenus on osalt ka paindlik olukorras, kus teenust vajav isik elab, õpib ja/või töötab mõnes teises Omavalitsusüksuses, mis erineb tema sissekirjutusest: „*Enda puhul, pean omavalitsust väga tänama – Kehtna valda. Nemad tulid vastu ja olid nõus, et Valev on minu isiklik abistaja. [II]*“. Seega võivad Isikliku Abistaja Teenuse osutamisega seotud probleemid olneda eelkõige Omavalitsuse võimekusest teenust osutada ja osalt ka teenusekasutajate initsiatiivist teenuse arendamises kaasa rääkida.

Õppimise valdkonnas osalemisel leiti peamiseks takistuseks olevat ligipääsetavus koolikeskkonnale, mis tuli esile eelkõige põhi- ja keskhariduse osas. Samuti on oluline ka rõhutada ligipääsetavust kõrgkoolide lõikes, kus osalt on ligipääsetavus paremini tagatud võrreldes mõne teise kõrgkooliga. Seega langetatakse valikuid kõrghariduse omandamise osas lähtudes ligipääsetavusest koolikeskkonnale.

Haridusvalikute osas tõdeti üheselt, et see sõltub füüsilisest ligipääsetavusest koolikeskkonnale, mis võib varieeruda haridusastmete lõikes. Siin saab välja tuua seaduspärasuse, et ligipääs kõrgharidusele on märgatavamalt parem põhi- ja keskharidusastmest: „*Kui ülikooli valikutes saab inimene natuke vabam olla, aga kui ta peab gümnaasiumi valikuid tegema või kutse erikeskhariduse valikuid tegema, siis seal on piiranguid kindlasti rohkem, tänu vähem võimalusi pakkuvate haridusasutuste võimaluste tõttu. [I3]*“. Samas ka kõrgkoolidest toodi välja vaid Tallinna Tehnikaülikool ja Tartu Ülikool, kus on ligipääsetavuse küsimustega rohkem tegeletud: „*Kui võtta ülikool, siis nüüd hakkab juba looma. Sa ei pea liikumispuude pärast valima TTÜ-d vm, aga teatav tase ikkagi on. Kui võrrelda TTÜ-d ja Tartu Ülikooli, siis TTÜ on praegusel hetkel ikkagi üle. [II]*“. Samas kui soovida laiendada valikuvõimalusi ka teiste kõrgkoolide kasuks, siis võib tekkida

probleeme: „Algul ma tahtsin Tallinna Majanduskooli minna, aga seal ei olnud neid liikumisvõimalusi ja siis ma n-õ olin sunnitud TTÜ valima, aga kui ma TTÜ kasuks ära otsustasin, siis sealt edasi ei olnud nagu ühtegi piirangut [13]“. Üheks võimalikuks põhjenduseks, miks kesk- ja kõrgharidusele ligipääsetavus on niivõrd diferentseeritud, võib olla erihariduse liialt suur osakaal Eesti haridussüsteemis.

Käsitledes töötamise valdkonda, sõltub hõives osalemine inimesest lähtuvatest teguritest, tööandjate hoiakutest.

Tööhõivesse siirdumisel leiti probleemideks: (1) inimese tervislik seisund ja (2) tööandjate suhtumine inimesesse, kellel on puue.

Olenemata haridusest, ei pruugi inimene ka parima tahtmise juures leida enda tervisliku seisundiga kooskõlas olevat ja haridusele vastavat töökohta, mistõttu ollakse sunnitud enda aktiivsena hoidmiseks jätkama haridussüsteemis: „Kui ma olin gümnaasiumiharidusega veel ja sattusin ratastooli, siis Haapsalus algul seal oligi üks selline programm, mis suunas seljavigastusega inimesi tööturule. Kui ma seal poole programmi peal avastasin, et tegelikult mul ei olegi mingit valikuvõimalust. Mida ma tegema hakkas, kui näpud ei tööta. Ma ei näinudki ühtegi valikuvõimalust enda jaoks ja sellepärast ma kooli tulingi [13]“.

Samas leiti, et kui inimene on oma tervislikust seisundist hoolimata siiski võimeline töökohal töötama, siis võivad tekkida probleemid töökeskkonnas seoses suure abivajadusega: „Mõnel üksikul juhtumil veab, võib-olla saad endale kellegi kaheksaks tunniks endaga kaasa jõlkuma, aga enamasti tähendab see ikkagi seda, et sa pead olema avatud ja valmis kelle iganes abi aktsepteerima. See on hästi oluline. Olla võimalikult avatud iga abi osas. Muidugi, kui võtta töösituatsioon, siis see on suht häiriv. Algul on võib-olla okei, aga kui kuu aega päevast-päeva mingi vend paneb seal kontoris ringi ja võib-olla ise on ka paras laiskvorst ja käib abi küsimas, siis võivad üsna kergesti need asjad üle kanduda [11]“. Ühelt poolt võib põhjuseks, miks tööd ei leita, olla paindlike töötamisvõimaluste puudumine, samas kui tööandjad ei pruugi arvestada erinevustega.

Viimaks käsitleti adekvaatse sissetuleku võimaldamise aspekti. Oluliseks peeti toetavate sotsiaalteenuste kättesaadavust, välisriiki tööle kandideerimisega seotut ning töö- ja eraelu ühildamisest tingitud. Samuti leiti oluliseks olevat ka paindlikud töötamisvõimalused.

Siin leiti, et vastavad valikuvõimalused sõltuvad jällegi toetavatest sotsiaalteenustest ja piirideüleste tugimeetmete puudumisest: „*Inimene on kinnistatud oma KOV külge ja ta ei saa hästi käia tööl väljaspool oma KOV piire, nagu suurem osa Eesti elanikkonnast. /.../ Ka välismaal töötamine on häiritud, sest minna nt teise Euroopa riiki tööintervjuule on suur kulu. Ratastooliga ligipääsetav A-klassi kajut on kallim, IAT kulu tuleb juurde maksta, eritransport jne jne*“. Samas leiti, et seoses puudest tulenevate lisakuludega kaotaks töөлkäimine üldse mõtte: „*Kuna lisakulud on nii suured, siis käid rohkem nagu oma lõbuks ja võib-olla maksad peale ka veel. Tööl käid puhtalt sellepärast, et saaks teiste inimestega suhelda ja ennast teostada. [11]*“. Samas leiti, et edukus karjäärireedelil sõltub sellest, kuivõrd inimene on suutnud oma era- ja tööelu ära korraldada: „*Ma arvan, et inimesel, kes käib tööl, ta on enda jaoks selle elu suutnud ära korraldada, ka eraelu, sest eraelu ja töö on hästi seotud. Ilma selleta, et sa saaksid kodust välja, sa ei saa lihtsalt tööle. Kui sul see on ära korraldatud, siis ongi õige, et inimesed liiguvad elus edasi, saavad parema palga, saavad end paremini rakendada [14]*“.

Viimaks leiti, et mõistlikum on hakata endale ise tööandjaks, kuna kõrgepalgalise töö leidmist peetakse vähetõenäoliseks: „*Ma arvan, et kõige lihtsam valik oleks ise endale tööd pakkuma hakata, kui oled sellises olukorras /.../. Tõenäoliselt on see kõige lihtsam lahendus, sest nagu nii suurtest linnadest väljaspool pole üldse tööd [13]*“. Valikuvõimalused tasuvama töökoha leidmiseks on jällegi piiratud toetavate sotsiaalteenuste paindumatus tõttu. Teisest küljest võiksid tööandjad või ka läbi riiklike meetmete kompenseerida puudest tulenevad lisakulutused. Kolmandaks, et vältida kahte eelpoolmainitud probleemi, võiks kaaluda paindlikke töötamisvõimalusi. Siia võiksid kuuluda variandid osajaga ja FIE'na töötamiseks.

4. Arutelu

Lähtuvalt käesolevas töös püstitatud uurimusküsimustest ja toetudes teooriale, esitatakse antud peatükis töö autoripoolne ülevaade iseseisva elu korralduse kõige olulisematest elementidest.

Laias laastus võib öelda, et kõigist intervjuudest tõusis tugevalt esile ligipääsetavuse temaatika, mis kinnitas peamiselt füüsiliste barjääride olemasolu, mille tõttu ei ole ühiskonnaelus osalemine kõigile võrdväärselt võimaldatud. Selle ilmingu kohta on teooriast tulenevad meetmed peamiselt normatiivsed, kuigi Eesti kontekstis on selle temaatika käsitlemiseks ellu kutsutud MTÜ Ligipääsetavuse Foorum, mis peaks sisuliselt antud osas ilmnevate puudujääkidega riiklikul tasandil tegelema, kaardistades ligipääsetavuse parandamist vajava taristu ja tehes asjakohaseid ettepanekuid selle juurdepääsetavaks muutmise. Teisest küljest, kui vaadelda ligipääsetavuse valdkonda objektiivselt, siis on Eestis selles osas ka palju edasiminekuid. Esiteks paistab silma linnaruum, kus saab ilma suurema vaevata liigelda ka ratastoolikasutaja, kuna tänavatel on madaldatud äärekivid. Samuti toetab sellist liikumisvabadust ligipääsetav ühistransport, mis on küll organiseeritud regionaalselt erinevalt – madalapõhjalised linnaliinibussid liiguvad graafikus kindlatel aegadel või terve bussipark on madalapõhjaline. Puuduseid võib leida vaid avalikus kasutuses olevad büroohoonetel või muinsuskaitse all olevatel rajatistel, kus sageli toimuvad koolitused jm mitteformaalse õppega seotud sündmused, millel inimestel kellel on puue, on õigus soovi korral osaleda. Samuti kerkib probleemiks sobiva elamispinna leidmine, kuna reeglina tuleb hakata seda kohandama vastavalt inimese erivajadustele, mis omakorda võib kujuneda ebamõistlikult kulukaks. Siin võiks kinnisvaraarendajad kokku leppida, et kõigisse uusarendustesse projekteerida lift, mis tuleks sisuliselt kasuks ka vanurite ja noorte lapsevanemate liikumisvabadust arvestades. Võimalikuks lahenduseks oleks siinkohal õigusloome muutmine selliselt, et ka muinsuskaitse all olevaid objekte oleks võimalik kohandada lähtuvalt universaalse disaini põhimõtetest.

Järgmine laiem valdkond, mis läbiviidud intervjuudes selgelt eristus, oli toetavate sotsiaalteenuste kättesaadavus. Kuna levinud praktika, miks teenuste kättesaadavus on regionaalselt erinev, seisneb põhjenduses, et kuna kõigis omavalitsusüksustes ei ela konkreetseid teenuseid vajavaid inimesi, siis ei ole ka mõistlik kokkuhoiu mõttes neid seal ka välja arendada. Sellise mõttelaadi juures on aga üks sisuline puudus, nimelt on arvestamata jäetud seoses tööhõivega aset leidvat siseriikliku rännet – inimene vahetab elukohta selliselt,

kus on paremad väljavaated võimetekohase töö leidmiseks. Samas on ka variante, kus sissekirjutust omava inimese kohalik omavalitsus finantseerib talle mõnda olulist teenust mõnes teises omavalitsusüksuses. Siin võikski olla üldiseks lahenduseks hetkel Eestis läbiviidav haldusreform, kus Kohalikud Omavalitsused liituvad teatud tingimustel.

Viimaks kerkisid esile hariduse ja tööhõivega seotud temaatika, kus jällegi mängisid olulist rolli ligipääsetavus füüsilisele keskkonnale, toetavate sotsiaalteenuste kättesaadavus ja tööandjate hoiakud inimestesse kellel on puue. Selleks, et inimene pääseks kodunt välja kooli või tööle, peavad esmalt olema tagatud toetavad sotsiaalteenused. Samuti peaks olema tagatud võrdne juurdepääs haridussüsteemile lähtuvalt inimese vaimsest võimekusest, mitte aga meditsiinilistest asjaoludest. Eestis paraku kipub olema trend selles suunas, et inimesed kellel on puue, suunatakse erikoolidesse, mis omakorda elimineerib nende valikuvõimalused haridus- ja tööelus üsna varases eas. Selleks, et sellist diferentseeritust vältida, tuleks jällegi luua toimiv tugisüsteem, mis võimaldab lastel alates võimalikult varasest east osaleda (alus)haridussüsteemis võrdsetel alustel. Sellisel viisil toimimine võimaldaks ära hoida ka ühiskonnast isoleeritust, kuna puudeta inimesed õpivad olema koos inimestega, kellel on puue, läbi mille toimiks ka kaasamine efektiivsemalt. Tööhõives osalemisel on põhiliseks takistuseks, miks ei saa inimesed kellel on puue hõives võrdsetel tingimustel osaleda, ilmselt tööandjate hoiakud. Samas on see ka mõistetav, kuna ettevõtjale on oluline kasum võimalikult efektiivse tööjõu paigutamise ja rakendamisega. Seega, kui tööle võetud inimesel, kellel on puue, on motoorselt takistatud mõne tööks vajaliku ülesande sooritamine, siis ta paratamatult ei tooda tööandjale sellisel määral kasumit nagu on oodatud. Siin võiks olla lahenduseks paindlike töövormide soosimine ja nende riiklik toetamine. Samuti tuleb ka siin tegeleda toetavate sotsiaalteenuste regionaalse kättesaadavuse tõhustamisega.

Vastates töös püstitatud uurimisküsimustele leiti kokkuvõtlikult, et liikumispuudega mehed tajuvad endi osalemist ühiskonnas võrdlemisi raskendatult. Sama võib ka väita Iseseisva Elu põhimõtete rakendamise kohta kohalikus kontekstis.

Kokkuvõte

Käesolevas uurimustöös võeti vaatluse alla piiratud liikumisvõimega inimeste kogemused seoses Iseiseisva Elu elementide rakendusvõimalustega Eestis. Vaadeldavateks valdkondadeks valiti: kogukonnas osalemine, õiguskaitse, elamine, haridussüsteem ja tööhõive kui inimese osalemist ühiskonnas käsitlevad peamised valdkonnad.

Toetudes vastavasisulistele teoreetilistele kontseptsioonidele, viidi läbi neli kvalitatiivset poolstruktureeritud intervjuud, millest selgusid peamiselt ligipääsetavusega seotud puudused töös käsitletud valdkondades. Samuti leiti puudused olevat seoses toetavate sotsiaalteenuste kättesaadavusega, mis on tingitud osalt puudulikust õiguskaitsest.

Lähtuvalt püstitatud uurimisküsimustest ja neid täpsustavatest intervjuuküsimustest leiti, et ühiskonnas osalemist takistab peamiselt ligipääsetavus füüsilisele ja institutsionaalsele keskkonnale. Samuti oli probleemiks toetavate sotsiaalteenuste kättesaadavus, mis tagavad osalemise erinevates eluvaldkondades. Viimaks toodi probleemina välja ka suhtumine inimestesse, kellel on puuded.

Andmeid analüüsid ja järeldusi tehes leiti, et piiratud liikumisvõimega inimeste paremaks ühiskonda kaasamiseks tuleks tõhustada esiteks toetavate sotsiaalteenuste kättesaadavust, teiseks kõrvaldada ligipääsetavusega seotud takistused ja kolmandaks võiks tegeleda ühiskonna teadlikkuse tõstmisega piiratud liikumisvõimega inimeste kaasamisest läbi sotsiaalsete aktsioonide.

Toetudes käesoleva uurimustöö tulemustele, võiks neist mingil määral abi olla sotsiaalpoliitika kujundamisel nii vastavate meetmete väljaarendamise seisukohalt kui ka ühiskonna teadlikkust tõstvate aktsioonide administreerimisel.

Konkreetsemalt võiks toetavate sotsiaalteenuste osutamisel enam usaldada teenusekasutajate organisatsioone (KOV'ide partnereiks olevaid MTÜ'sid). Ligipääsetavusega seoses tuleks kaaluda lähtumist universaalse disaini põhimõtetest ja leida vahendeid selle teostamiseks avalikus ruumis. Samuti võiks kaaluda ka haridussüsteemi ja tööturu korraldamist selliselt, et see võimaldaks võrdset ligipääsu kõigile ühiskonnaliikmetele sarnastel alustel.

Kasutatud allikad

Barnes, C., Mercer, G., Shakespeare, T. (1999). *Exploring Disability: a sociological introduction*. Cambridge: Polity Press

Devlienger, P., Rush, F., Pfeiffer, D. (2003). *Rethinking Disability: The emergence of new definition, concepts and communities*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant

DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission. Kasutatud: 29.04.2016
<http://www.disability-europe.net/dotcom>

Eesti Arhitektide Liit, Eesti Disainikeskus, Eesti Kunstiakadeemia (i.a). *Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine*. Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus: Tallinn

Ericsson, C (2002) *From Institutional Life to Community Participation: Ideas and Realities Concerning Support to Persons with Intellectual Disability*. Uppsala: Uppsala University

European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care (2012). *Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care*. Belgium: Brussels

Evans, J (2003). *The Independent Living Movement in the UK*. Internet Publication. Kasutatud: 19.11.2015 <http://www.independentliving.org/docs6/evans2003.html>

Erinevus rikastab – võrdsed võimalused kõigile sallivas ühiskonnas. Kasutatud: 30.05.2016
<http://www.erinevusrikastab.ee/>

EV Sotsiaalministeerium: Isikliku Abistaja teenus. Kasutatud: 03.05.2016
<http://www.sm.ee/et/isikliku-abistaja-teenus>

Haaristo, H-S., Masso, M., Veldre, V (2016). *Terviseseisundist või puudest tingitud erivajadustega noorte siirdumine koolist tööle*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis

Hanga, K (2013). *ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja puuetega inimeste õigused Eestis*. Tallinn: Eesti Puuetega Inimeste Koda

Hasler, F (2003). *Philosophy of Independent Living*. Kasutatud: 27.04.2016
<http://www.independentliving.org/docs6/hasler2003.html>

Help the Aged. We Will: Sheltered Housing. Kasutatud: 16.05.2016
<http://www.housingcare.org/downloads/kbase/1451.pdf>

- Hiranandani, V. (2005). Towards a Critical Theory of Disability in Social Work. *Critical Social Work*. vol 6, no. 1
- Hitch, D., Larkin, H., Watchorn, V. ja Ang, S. (2012). *Community mobility in the context of universal design: Inter-professional collaboration and education*. Australian Occupational Therapy Journal 59, 375–383
- Inclusion International (2012). *Inclusive Communities = Stronger Communities: Global Report on Article 19: The Right To Live And Be Included In Community*. Canada
- IndependentAge.org: Factsheets: Extra Care Housing. Kasutatud: 16.05.2016
<https://www.independentage.org/factsheets/extra-care-housing/>
- Kaasik, M., Eilat, T., jt (2014). *Eesti kuues suuremas linnas nõuti töövõimereformi peatamist*. Kasutatud: 30.05.2016 <http://uudised.err.ee/v/eesti/d6280912-7520-48d7-b133-17116a0a323f>
- Kaplan, K. (i.a) *What is Community Integration?* A Rehabilitation Research & Training Center Promoting Community Integration of Individuals with Psychiatric Disabilities, funded by the National Institute on Disability and Rehabilitation Research (NIDRR).
- Katsui, H. ja Kumpuvuori, J. (2008). *Human Rights Based Approach to Disability in Development in Uganda: A Way to Fill the Gap between Political and Social Spaces?*. Scandinavian Journal of Disability Research Vol. 10, No. 4, 227 – 2364
- Lachat, A. M. (1988). *The Independent Living Service Model: Historical Roots, Core Elements and Current Practice*. Center for Resource Management, Inc: South Hampton
- Laherand, M-L. (2008) *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk OÜ
- Law, M. Anaby, D. Imms, C. Teplicky, R. Turner, L. (2015). *Improving the participation of youth with physical disabilities in community activities: An interrupted time series design*. Australian Occupational Therapy Journal (2015) 62, 105–115
- Masso, M. Veldre, V. Tammik, M. Amos, M. Partei, M. (2015) *Töövõimekao hüvitamise süsteem Eestis ja rahvusvaheline võrdlus*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Mead, S. Hilton, D. & Curtis, L. (2002). *Peer Support: A Theoretical Perspective*. Psychiatric Rehabilitation Journal, Vol 25(2), 2001, 134-141

Morris, J. (2004). *Independent living and community care: a disempowering framework*, Disability & Society, 19:5, 427-442

Office of the Children's Commissioner (2014). *"They still need to listen more": A report about disabled children and young people's rights in England*. London: Office of the Children's Commissioner

Oliver, M. Sapey, B. Thomas, P. (2012). *Social Work with Disabled People: Fourth Edition*. Palgrave Mcmillian: New York

Koguperefestivali „Puude taga on inimene“. Kasutatud: 30.05.2016
<http://www.puudetagaoninimene.ee/>

Roulstone, A & Hwang, S. K. (2015) *Disabled people, choices and collective organisation: examining the potential of cooperatives in future social support*, Disability & Society, 30:6, 849-864

Snow, K (i.a). *People First Language: To ensure inclusion, freedom, and respect for all, it's time to embrace*. Kasutatud: 27.04.2016
<https://nebula.wsimg.com/1c1af57f9319dbf909ec52462367fa88?AccessKeyId=9D6F6082FE5EE52C3DC6&disposition=0&alloworigin=1>

Scotch, K. R. (1989). *Politics and Policy in the History of the Disability Rights Movement*. The Milbank Quarterly, Vol. 67, Supplement 2 (Part 2). Disability Policy: Restoring

Simplican, C. S., Leader, G., Kosciulek, J. & Leahy, M. (2015). *Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation*. Research in Developmental Disabilities 38 (2015) 18–29

Soo, K. (2009). *Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuring 2009*. Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond: Tallinn

Sotsiaalhoolekande seadus RT I, 30.12.2015, 5

UNCRPD (2015) *IMPLEMENTATION OF THE CONVENTION ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES. Initial Report submitted by State parties under article 35 of the Convention: Estonia*. European Commission: Brussels

UNICEF (2010) *Advocacy Toolkit: a guide to influencing decisions that improve children's lives*. USA: New York

WHO (2010). CBR guidelines: social component. WHO Press: Geneva

ÜRO Puuetega Inimeste Õiguste Konventsioon RT II, 04.04.2012, 6

Why a Convention? (i.a.) URL:

<http://www.un.org/disabilities/convention/questions.shtml#three> (10.05.2016)

Lisad:

Intervjuukava

- **Millisena tajuvad liikumispuuetega inimesed oma võimalusi ühiskonnas osalemisel?**

Teema: kogukonnas osalemine, kodanikuaktiivsus

1. Kuivõrd saavad Teie arvates erivajadustega inimesed ühiskonnas osaleda?
2. Kuidas on Teie arvates võimaldatud erivajadustega inimeste osalemine ühiskonnas?
3. Milliseid takistusi näete erivajadustega inimeste ühiskonnas osalemisel?
4. Mida saaksid vähemate võimalustega inimesed ise ära teha, et nende ühiskonnas osalemine oleks vaheldusrikkam?

Teema: õiguskaitse, inimõigused

5. Kuidas on Teie arvates tagatud vähemate võimalustega inimeste õiguste kaitse Eestis?
6. Kuidas hindate hetkel Eesti ühiskonnas toimuvaid vähemate võimalustega inimeste kaasamisega seotud protsesse ning hoiakuid?

- **Kuidas hindavad liikumispuuetega inimesed Iseseisva Elu põhimõtete rakendamist Eestis?**

Teema: informeeritus kogukonnas elamise võimalustest

7. Milline on teie arvates olukord erivajadustega inimeste eneseteostusvõimalusi käsitleva informatsiooni kättesaadavusega Eestis?
8. Kuidas on Teie arvates korraldatud nõustamine arvestades erivajadustega inimeste osalemisvõimaluste teadvustamist ühiskondlikus elus?

Teema: ligipääsetavus

9. Kuidas on Teie arvates tagatud eluruumide ligipääsetavus Eestis?
10. Kuivõrd on Teie arvates tagatud tehniliste abivahendite kättesaadavus Eestis?
11. Kuidas on Teie arvates korraldatud ligipääsetav transport?
12. Kuidas on Teie arvates tagatud ligipääsetavus füüsilisele keskkonnale?

Teema: elamine, õppimine ja töötamine

13. Missuguseks saab Teie arvates hinnata Isikliku Abistaja Teenuse kättesaadavust Eestis?
14. Kuivõrd vaba saab Teie arvates olla vähemate võimalustega inimene enda haridusvalikutes?
15. Millised valikuvõimalused on Teie arvates erivajadustega inimeste sisenemisel tööturule?
16. Millisena tajute vähemate võimalustega inimeste valikuid tööturul võimaldamaks endale adekvaatne sissetulek?

Tabel 1 Kodeerimise skeem

Intervjuu	Kood	Kategooria	Memo
Intervjuu küsimused koos transkriptsiooniga	Transkriptsioonis leiduvad olulised teemad	Transkriptsioonist lähtuvate teemade tekstipõhised formuleeringud	Autoripoolselt konstrueeritud analüüsiühik

Allikas: Mayring, J. Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution, lk 29

Andmeid analüüsid moodustati koodid vastavalt intervjuude transkriptsioonides esinenud olulistele teemadele. Moodustatud koodidest olid esindatud näiteks „ligipääsetavus“, „eneseusu ja edukogemuse puudumine“, „eelarvamused“ kuid näiteks ka „skeemitamine“, iseloomustamaks kuidas peab liikumistakistustega inimene oma ellu selliselt korraldama, et Talle vajalik abi saaks tagatud. „Ligipääsetavuse“ koodist lähtuvalt oli kategooriaks toodud kas „puudub info ligipääsetavuse kohta“ või „ligipääsetavusega tegeletakse“. Koodile „eneseusu ja edukogemuse puudumine“ vastas kategooriana „Takistusteks võivad olla nii inimesest endast tulenevad tegurid – perekond, eneseusk, tervis ja majanduslik heaolu – kui ka keskkonnatingimustest ja eelarvamustest lähtuv ebavõrdsus“. Koodile „skeemitamine“ vastas kategooriana „Osalemine on keeruline, kuna vastavad lahendused puuduvad. Peab ise selles osas loovust ülesse näitama ja skeemitama“.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mihkel Kruusmaa,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Iseseisvalt elamise võimalikkus ja Iseseisva Elu liikumise põhimõtete rakendamine Eestis liikumispuudega meeste kogemuste põhjal“, mille juhendaja on Dagmar Narusson,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **01.06.2016**